

**Национальная ретроспективная библиография Украины
(из опыта НПБ Украины)**

**National Retrospective Bibliography of Ukraine
(on the Basis of the NPLU Experience)**

**Національна ретроспективна бібліографія України
(з досвіду НПБ України)**

В. А. Кононенко

Национальная парламентская библиотека Украины, Киев, Украина

Valentina Kononenko

National Parliamentary Library of Ukraine, Kiev, Ukraine

В. О. Кононенко

Національна парламентська бібліотека України, Київ, Україна

Раскрываются основные направления работы Национальной парламентской библиотеки Украины (НПБ Украины) в области национальной ретроспективной библиографии. Идет речь о создании печатного сводного каталога украинской книги, являющимся составной частью украинского библиографического репертуара, о сотрудничестве с региональными библиотеками и музеями при его подготовке. Уделено внимание созданию аналитической ретроспективной библиографии отечественной периодики, а также деятельности НПБ Украины по подготовке библиографии. Рассказывается о работе по формированию электронных ресурсов, в частности о базе данных «Даты и события».

The main directions of the activities of the National Parliamentary Library of Ukraine (NPLU) in the sphere of retrospective bibliography are described. The main attention is paid to the issue of creation of printed corporate catalog of the Ukrainian book, which is a part of the Ukrainian bibliographical repertoire and the issue of cooperation with regional libraries and museums in its preparation. The issue of creation of analytical retrospective bibliography of Ukrainian periodicals as well as the issue of NPLU activities on preparation of biobibliographical editions are also related to the topics. The work on the creation of electronic resources, mostly the «Dates and Events» database is also discussed.

Представлено основні напрямки роботи Національної парламентської бібліотеки України (НПБ України) в галузі національної ретроспективної бібліографії. Мова йде про створення друкованого зведеного каталогу української книги, який є складовою частиною українського бібліографічного репертуару, про співробітництво з регіональними бібліотеками та музеями при його підготовці. Приділено увагу створенню аналітичної ретроспективної бібліографії вітчизняної періодики, а також діяльності НПБ України у підготовці біобібліографії. Розповідається про роботу з формування електронних ресурсів, зокрема, про базу даних «Дати і події».

Проблеми національної бібліографії у ХХ сторіччі постійно були в полі зору міжнародної бібліотечної спільноти.

Загальновідомо, що національна ретроспективна бібліографія є важливим джерелом відображення інтелектуального доробку нації, формою збереження культурно-історичної пам'яті народу. Відомий український бібліограф М. Гуменюк зазначав: «На певному етапі історичного розвитку у кожного народу виникає необхідність підсумувати культурні здобутки багатьох поколінь. І чи не найнагальніша потреба – в загальній ретроспективній бібліографії. Саме тому великого значення набуває бібліографія української книжки від початку книгодрукування до наших днів. Вона становить національне джерело матеріалів для дослідника, є підґрунтям багатьох галузей культури й науки»¹.

Ця теза стала особливо актуальною на початку 90-х років ХХ сторіччя, коли визначальні політичні, соціально-економічні зрушення у розвитку України призвели до змін у сфері культури і поставили перед національною бібліографією ряд нових важливих завдань.

Кожна країна створює національну бібліографію, спираючись на свій неповторний історичний досвід, враховуючи особливості свого розвитку. Історія створення національної ретроспективної

¹ Гуменюк М.П. Біля джерел української радянської бібліографії. – К., 1991. – С. 87.

бібліографії України – українського бібліографічного репертуару (УБР) доволі складна, як і історія нашої країни. Тривалий час держава, яка повинна була сприяти вирішенню питання створення УБР, не мала потреби в тому, щоб національна бібліографія була вичерпною і відображала всю політичну, ідеологічну і культурну багатогранність історичного розвитку.

З отриманням незалежності інтерес до проблем національної ретроспективної бібліографії спалахнув в Україні з новою силою. Цьому значною мірою сприяло відкриття спецховищ та архівів для вільного доступу, можливість залучення «закритих» раніше матеріалів до наукового обігу.

Час державотворення вимагав від бібліографів роботи з документального відображення історичного розвитку нації, показу внеску українського народу до скарбниці світової цивілізації. Незважаючи на ряд негативних чинників – неопрацьованість основоположних теоретико-методичних рішень, відомчу розмежованість, недостатню координацію дій, нерівномірність технічного забезпечення установ і організацій, залучених до цієї справи, – але усвідомлюючи, що завдання це надзвичайно складне і потребує копіткої праці та тривалих зусиль щодо виявлення та публікації відповідних матеріалів, бібліографи України приступили до створення національного бібліографічного репертуару.

Суттєво вплинуло на розвиток національної ретроспективної бібліографії затвердження у 1992 р. Комітетом з науково-технічного прогресу при Кабінеті Міністрів України програми «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного реєстру та системи зберігання і загальнодоступності». На наукових зібраннях бібліотечної спільноти, які пройшли на початку 1990-х років, перш за все на науковій конференції «Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку», що відбулась у 1994 році в НІБ України (до речі, це була перша конференція, присвячена суто питанням національної бібліографії), в численних публікаціях на сторінках професійної преси відбулось активне обговорення широкого кола проблем, пов'язаних з вітчизняною ретроспективною бібліографією.

Все це зумовило вагомі позитивні зрушення. В Україні було відновлено системну роботу над українським бібліографічним репертуаром. Очолила її Національна бібліотека України ім. В. Вернадського (НБУВ). Тоді ж національна ретроспективна бібліографія стала пріоритетним напрямом діяльності НІБ України. Першим кроком з формування УБР вона визначила створення Друкованого зведеного каталогу української книги на основі фондів бібліотек і музеїв системи Міністерства культури і туризму України (ДЗК). Слід підкреслити, що в основі створення УБР – засади, які відповідають загальним міжнародним принципам, що регламентують створення ретроспективної національної бібліографії. А саме: облік видань, що вийшли друком на території України в її сучасних адміністративних межах, здійснюється від виходу першої друкованої книги до початку поточної державної реєстрації друку. Робота розпочалася з бібліографування україномовної книги, далі на черзі – російськомовна, а потім – книжки, що вийшли на території України іншими мовами. Облік україномовної книги НІБ України веде в традиційній книжковій формі. Російськомовну книгу буде представлено на електронних носіях.

ДЗК – це вагома складова українського бібліографічного репертуару. Робота над ним дає можливість опрацювати *de visu* так звану «живу» книгу, яка є у фондах установ-фондоутримувачів. Хоча, безперечно, це тільки перший етап діяльності зі створення українського бібліографічного репертуару, яку очолює Національна бібліотека України ім. В. Вернадського (НБУВ).

Підготовка ДЗК поставила перед бібліографами надзвичайно серйозні завдання. Адже, як вказував російський історик, книгознавець, бібліограф К. Симон, бібліограф не може обмежуватися описом історичної чи літературної пам'ятки, йому слід розв'язувати численні питання її датування, внутрішнього змісту, складу, значення і місця в літературній, книгознавчій історії².

Упорядники ДЗК зіткнулися з цими проблемами і навчилися їх вирішувати. Сьогодні можна впевнено сказати, що ДЗК україномовної книги, який буде складатись з п'яти випусків (три вийшли друком у різних видавництвах України, завершено підготовку четвертого, у процесі роботи п'ятий), – це приклад вдалої спільної роботи бібліотек і музеїв нашої держави.

При формуванні випусків використано напрацювання 27 бібліотек і 10 музеїв (Львівський історичний музей, Музей історії Києва, Дрогобицький, Закарпатський, Миколаївський, Корсунь-

² Мир библиографии. – 2005. – №5. – 2-га с. обкл.

Шевченківський, Рівненський, Херсонський, Хмельницький краєзнавчі музеї, особливо активну участь бере Музей книги і друкарства України). ДЗК – справжній бібліографічний путівник по найціннішій частині їхніх фондів. Уже надано інформацію про понад 4 тисячі книг, виданих у 1808–1916 роках, і про те, в яких установах вони зберігаються. Це свідoctво досягнень і розвитку як пошукової діяльності, так і самої національної бібліографії в опрацюванні та осмисленні знайденого матеріалу.

Одним із важливих напрямів діяльності бібліотек, разом із формуванням репертуару української книги і періодики, має стати створення «аналітичної ретроспективної бібліографії вітчизняної періодики»³. Відсутність покажчиків змісту українських періодичних видань залишає поза увагою науковців величезний масив цінних, часом унікальних матеріалів, призводить до невиправданих затрат часу й праці читачів та бібліографів, і, врешті-решт, прискорює фізичне старіння документів.

Враховуючи це, НПБ України в останнє десятиріччя визначила як новий напрям своєї бібліографічної діяльності розкриття змісту українських періодичних видань, наукових збірників та видань, що продовжуються.

Сьогодні робота йде за трьома напрямками: бібліографування змісту тих часописів, що користуються найбільшою популярністю («Всесвіт» 1925-2000, «Слово і час», 1990-1999, «Наука і культура. Україна», 1966-2002, «Кур'єр Кривбасу», 1994-2004, «Українське літературознавство», 1966-1994); малодоступних журналів, що стали бібліографічною рідкістю («Червоний шлях», 1923-1936, «Радянська література», 1933-1941, «Бібліологічні вісті», 1923-1930); видань української діаспори, ознайомитись з якими вітчизняним читачам тривалий час було майже неможливо, а часом і небезпечно («Листи до Приятелів», 1953-1968, «Визвольний Шлях», 1948-1997).

Підвищити інформативність видань такого типу дають можливість ґрунтовні вступні статті науковців, авторів, редакторів стосовно історико-методологічних особливостей часописів, а також детально розроблений допоміжний апарат, система відсилок, без яких неможливе всебічне розкриття їхнього змісту.

В цьому плані слід відзначити покажчик ««Всесвіт» у ХХ сторіччі». Це – ґрунтовне, ретельно підготовлене видання, справжня бібліографічна монографія, яка подає практично вичерпну інформацію про роботу журналу за 75 років його існування, без жодних виключень з ідеологічних, політичних або кон'юнктурних міркувань. Багатоаспектні допоміжні покажчики і списки допомагають при користуванні посібником орієнтуватись у великому масиві матеріалів, який складається з понад 5 тисяч публікацій художніх творів у перекладі з 80 мов світу і понад 13 тисяч статей, нарисів, репортажів.

Що стосується видань, доступ до яких був обмежений, то найперше ми підтримали ідею розкриття змісту журналу «Бібліологічні вісті» – неперевершеного й дотепер часопису в галузі книгознавства, книговиробництва, історії книги, бібліотечної справи та бібліографії. Видання це проіснувало лише 8 років (1923-1930), а наукова вартість його публікацій неухильно зростає, і сьогодні вони сприймаються як надзвичайно цікаві, актуальні, унікальні, сприяють вивченню історії й теорії книгознавства (у широкому розумінні) 20-х років ХХ ст. як в Україні, так і за її межами.

Як вже йшлося вище, значна увага приділяється розкриттю змісту видань, що виходили за межами України. У 1953-1967 рр. у Нью-Йорку друкувався журнал «Листи до Приятелів», заснований доктором філософії Миколою Шимкевичем. Він заслуговує на те, щоб бути належним чином вивченим і поцінованим, адже був вагомим чинником суспільно-політичного і науково-культурного життя діаспори у США. Покажчик змісту цього видання побачив світ завдяки сприянню Л. Залеської-Онишкевич та Марти Тарнавської і фінансовій підтримці Фондації Елизабети й Івана Хлопецьких при НТШ Америки.

В цілому створення покажчиків змісту журналів дозволяє при мінімальних затратах максимально використовувати інформаційний потенціал цих видань.

Втілити ідею створення вичерпної ретроспективної аналітичної бібліографії складно і практично неможливо, насамперед, через колосальний обсяг матеріалу (як в традиційній, так і електронній версіях). Але важливим є створення сукупності окремих покажчиків змісту різних

³ Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку: Матеріали міжвідом. наук. конф., 12–14 квіт. 1994 р., м. Київ / НПБ України; Відп. ред. В.О.Кононенко. – К., 1995. – С. 59–60.

періодичних видань. Тому сьогодні вкрай необхідна чітка координація діяльності у цьому напрямі бібліотек України різних форм власності. В сукупності систематичні покажчики змісту української преси ґрунтовно розкрили б суспільно-політичне та науково-культурне значення вітчизняної періодики як явища загальноукраїнського інтелектуального життя.

Якщо розглядати діяльність Бібліотеки в галузі національної бібліографії в більш широкому розумінні цього поняття, зокрема з точки зору її змістовної частини, то можна назвати ряд посібників, які плідно працюють на відродження духовних цінностей нашого народу. Це серії покажчиків «Культура і побут народу України», «Повернуті імена», «Видатні (провідні) діячі української книги», видання про найвідоміших українських письменників (Т. Г. Шевченко, Г. С. Сковорода) та ін.

Окремої уваги заслуговує серія біобібліографічних нарисів «Шістдесятництво: профілі на тлі покоління», яка набула широкого розголосу серед наукової громадськості. Вона присвячена письменникам, поетам, літературознавцям, правозахисникам, яких називали «сузір'ям яскравих зірок на тлі тотальної негоди». Серія аналізує творчість митців у контексті їхньої доби і розкриває сучасний погляд на діяльність «шістдесятників», яка небезпідставно вважається одним із найцікавіших явищ української літератури середини ХХ ст.

Біобібліографічні, персональні посібники, підготовлені НПБ України, є одним з джерел створення фундаментального Українського біографічного словника, над яким працює Інститут біографічних досліджень НБУВ.

Одним із основних своїх завдань НПБ України вважає сприяння зміцненню духовного єднання всього українства, усвідомленню себе як єдиної спільноти.

Сьогодні неможливо уявити собі новітню українську літературу без феномена письменників українського зарубіжжя. Українська література на еміграції – явище унікальне й самотнє як за своїм змістом, так і за пошуками нових засобів відтворення дійсності. З метою її популяризації підготовлено біобібліографічний довідник «Українські письменники діаспори», який допомагає представити творчість письменників зарубіжжя як складову єдиної національної культури.

Коли йдеться про українську діаспору, то здебільшого маємо на думці еміграцію чи поселення українців у країнах Західної Європи, Америки, в Австралії. Але ж не варто забувати, що сформувалася численна східна діаспора, що багато українців живуть у країнах колишнього Радянського Союзу, не пориваючи зв'язків з Україною. Ця діаспора відносно нова, бо утворилася лише 1991 р., після розвалу СРСР. Найбільш численна українська діаспора в Росії. До неї також входять українці, котрі опинилися в цій країні внаслідок добровільної, найчастіше «трудової», еміграції і внаслідок примусової еміграції й політичного заслання. Кількість українців у Російській Федерації, за даними преси, коливається від 4 до 10 млн. людей. Але упорядкована інформація про цю діаспору практично відсутня. Спільними зусиллями НПБ України і Культурного центру України та Бібліотеки української літератури в Москві створено ґрунтовний бібліографічний посібник «Українці в Російській Федерації». Це перший покажчик, присвячений даній темі. Він має на меті ознайомити читачів з літературою, яка допомагає осмислити особливості української діаспори в Росії, історичні умови виникнення, специфіку збереження етнічної самосвідомості, динаміку чисельності, міграційні процеси, дозволяє орієнтуватись у правових, політичних, соціально-економічних проблемах. Детально висвітлено духовне життя українців, діяльність фондів, закладів, товариств. Покажчик дає істотно більше інформації ніж ті, що існують у науковому обігу і присвячені діаспорі в цілому у світі.

НПБ України прагнучи зробити загальнодоступними великі масиви фактографічної та бібліографічної інформації, створені в процесі підготовки «Календаря знаменних і пам'ятних дат», працює над формуванням універсального за змістом електронного ресурсу – базою даних «Дати і події». На сьогодні БД існує в локальній мережі і містить обширну інформацію про міжнародні, національні, релігійні свята, пам'ятні дати, історичні події, персоналії видатних діячів світового рівня і тих, чиї життя і діяльність були пов'язані з Україною. У найближчій перспективі БД має набути загальноукраїнського масштабу, оскільки об'єднає напрацювання як національних, так і регіональних бібліотек та інформаційних центрів. Зібрані воедино матеріали «Календарів...», переважна кількість яких присвячені історії, науці, культурі й мистецтву України, являтимуть потужний інформаційний ресурс, який представить у всесвітній інформаційній мережі своєрідний портрет України.